

**This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.**

**Author(s):** Palonen, Kari

**Title:** Aika ja kieli politiikan tutkimuksen kohteena : aspekteja Ilmari Susiluodon tutkimusagendasta

**Year:** 2020

**Version:** Accepted version (Final draft)

**Copyright:** © Palonen, 2020

**Rights:** In Copyright

**Rights url:** <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

**Please cite the original version:**

Palonen, K. Aika ja kieli politiikan tutkimuksen kohteena : aspekteja Ilmari Susiluodon tutkimusagendasta. In J. Salokoski (Ed.), Ilmari Susiluodon suuruuden laskuoppi (pp. 145-161). Juuso Salokoski.

Kari Palonen: Aika ja kieli politiikan tutkimuksen kohteena  
*Aspekteja Ilmari Susiluodon tutkimusagendasta*

Ilmari Susiluoto on nykytutkijoille tunnettu Neuvostoliittoa ja Venäjää koskevista töistään, joillekin Westernmarckin koulukunnan suomalaisten antropologien tutkijana tai systeemien teoriasta kirjoittaneena. Kiistämättä näitä aspekteja, kiinnitän huomioni Ilmarin vähemmän tunnettuun, mutta itseäni inspiroineeseen merkitykseen kahden keskeisen teeman, ajan ja kielen politiikan tutkijana. Näistä teemoista hän kirjoitti paljolti nytemmin halveksittuihin laitossarjoihin kätkeydyissä kirjoituksissaan, etenkin 1970- ja 1980-lukujen vaihteen kahden puolen, ennen siirtymistään akateemiselta uralta ulkoministeriöön.

Susiluodon tuon vaiheen kirjoituksista hänen ajan politiikkaa koskeva tutkimuksensa on urauurtavaa. Ajallista perspektiiviä politiikkaan ovat itse asiassa varsin harvat politologit Suomessa tai muuallakaan laajemmin käyttäneet. Hänen politiikan kieltä koskevat tekstinsä tunnetaan ehkä paremmin, mutta nekin ansaitsevat tarkemman analyysin. Oma intellektuaalinen velkani Ilmarille koskee ensisijaisesti näitä kahta tematiikkaa, jotka vuosikymmenten ajan ovat pysyneet oman tutkimukseni agendalla.

*Politiikka ajallapeluuna*

”Time has been an ‘unproblem’ in behaviorally oriented political science. ... we argue that the cultural conception of time and the objective distribution of time have important political consequences” (Susiluoto 1976, 53). ”Unproblem”-ilmaus muistui mieleen Ilmarin ja Ilkka Heiskasen Helsingin yliopiston valtio-opin laitoksen julkaisusta, joka nojautui IPSA:n maailmankongressissa Edinburghissa pidettyihin esitelmiin. Ilmarin kritiikin kohde oli ns. behavioralistinen politiikan tutkimus, joka etsi mm. ”äänestyskäyttäytymisen lainalaisuuksia”, joiden tietysti tuli olla mahdollisimman ajattomia. 1970-luvulla esimerkiksi Johan Galtung (1974) oli jo korostanut sitä, että yhteiskuntatieteissä tutkimuksen tavoittena on ”invarianssien” murtaminen eikä niiden etsiminen. Tämä käsitys siis avaa pelivaraa politiikan ajallisuudelle ja ajan poliittisuudelle.

Sovinnaisessa sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa aikaa pidettiin epäilyttävänä, joka mutkistaa kysymyksiä ja vaikeuttaa niiden tutkimista. Epäluulo toiminnan ajallista ulottuvuutta kohtaan koski muutakin suomalaista puhetta. Erityisesti muistan noiden aikojen radion jalkapalloselostajien – Usko Santavuori, Aulis Virtanen jne. – säännöllisesti moittineen joukkueita ”ajanpeluusta”. Kuitenkin myös jalkapallossa aika on olennainen osa peliä. Elokuvasa *Das Wunder von Bern* hotellin siivooja lausuu vuonna 1954 Sveitsin kisoissa yllättäen maailmanmestaruuden voittaneen joukkueen valmentaja Sepp Herbergerille tämän nimiin myöhemmin pannut sanat ”Das Spiel dauert neunzig Minuten”. 1970-luvulta lähtien ajan merkitys jalkapallossa korostui mm. sen myötä, että joukkueiden sallittiin vaihtaa useampia pelaajia, mikä loi niille uutta taktista pelivaraa. ”Lisäajan” näyttö tuli käyttöön vasta myöhemmin, mutta se institutionalisoi sen, että myös tuon Herberger-lauseen ymmärrettiin jättävän tuomarille tulkinnanvaraa ja sen julkinen näyttö ilmaisi lisäajan pituuden (vähimmäismäärän) myös pelaajille ja katsojille.

Kesti jonkin aikaa ennen kuin pääsin itse kiinni ajan politiikan tutkimukseen, tosin aivan toista kautta kuin Ilmari, ensin Jean-Paul Sartren ja sittemmin Reinhart Koselleckin välityksellä. 1990-luvun alusta politiikan ajan ja ajan politiikan tutkiminen on ollut jatkuvasti omien tutkimusteni agendalla. Myös eräiden akateemista karriääriä tehneiden oppilaideni väitöskirjojen otsikot

osoittavat ajan olevan heille keskeinen politiikan tutkimuksen käsite (ks. Lindroos 1998, Kurunmäki 2000 sekä suomenkielinen kokoelma Lindroos ja Palonen 2000).

Ilmarin muotoiluun ajasta ”epäongelmana” sisältyy kaksikin yleisempää teemaa. Ensimmäinen niistä koskee kysymyksenasettelun merkitystä politiikan tutkimuksessa. Vaikka erilaisia ”kriittisiä” suuntauksia oli jo olemassa eri maissa ja kielialueilla, oli olemassa tietty vakiintunut käsitys siitä, mitä aiheita ”politiikan tutkimuksen” tuli käsitellä. Ihmettelin aikanaan sitä, miten yllättävän samanlaisia tutkintovaatimukset esimerkiksi Aasian maissa olivat kuin, ne joita itse olin tenttinyt 1960-luvun lopulla Helsingissä. 1970-luvun lopulla politiikan agenda koskevat kamppailut olivat kuitenkin jo selvästi nähtävissä. Kun puolueiden väliset kiistat olivat pitkään olleet erilaisia vastauksia samoihin kysymyksiin, 1970-luvulla politiikassa etualalle nousi paljon aikaisempaa vahvemmin se, mistä kiisteltiin, erityisesti feministien ja ympäristöliikkeiden, hieman myöhemmin näitä yhdistävien vihreiden puolueiden ansiosta.

Tämä agendakamppailu oli tullut politiikan tutkimukseenkin. Aloitettuani v. 1978 valtio-opin vt. apulaisprofessorina Jyväskylän yliopistossa, aloin nuoruuden innolla ja silloin nuorten kollegojen (Kyösti Pekonen, Tapani Kaakkuriniemi) tuella muuttaa sitä mitä valtio-opin tutkintovaatimuksiin oli sisällytetty ”mittarimiehenä” tunnetun edeltäjäni Risto Sänkiahon aikana. Vaikka vakituisen professuurin puuttuessa (virka perustettiin v. 1991) Olavi Borg Tampereelta joutui toimimaan ”kumileimasimena” tutkintovaatimuksille, tämä koski vain laudatur-tasoa, johon Olavi ei juuri muutoksia tainnut ehdottaa. ”Jyväskyläläisyydelle” annettiin tieteenalalla oma leimansa, ja Ilmarista tuli – myös ulkoministeriöön siirryttyään v. 1982 – tämän jyväskyläläisyyden eräänlainen ulkojäsen, jota mielellään käytimme eri tilaisuuksissa ja julkaisuissa.

Toinen huomio Ilmarin artikkelissa on ajatus, että aika ei ole epäongelma historioitsijoille ja antropologeille, joista hän käsittelee kirjoituksessaan Rafael Karstenia ja hänen Inkavaltio-teostaan. Suomenkielisessä versiossa, jonka Ilmari esitti v. 1977 politiikan tutkimuksen päivillä, hän sanoo tutkivansa ”muinaisen inkavaltion ‘aikapolitiikkaa’”, Tässä lainausmerkit osoittavat, kuinka epäsovinnainen tuo ilmaus vielä tuohon aikaan oli (Susiluoto 1977b, 100).

Itselleni oli tärkeää sen sijaan tajuta, että ”politiikantutkimus” yhteen kirjoitettuna tieteenalanimenä ei ole tutkinutkaan kaikkea sitä mikä on politiikkaa tai poliittista, vaan monet ”politiikan ilmiön” mielenkiintoisimmat aspektit jäävät sen ulkopuolelle. Tutkittuani useamman vuoden politologian tieteenalan historiaa (ks. esim. Palonen 1980), tein viimeistään puolen vuoden varttuneen tieteenharjoittajan apurahalla Berliinissä ollessani v. 1981 sen päätelmän, että ”politiikkaa” oli tutkittu erilaisista kysymyksistä lähtien muilla tieteenaloilla. Ilmarin kanssa käydyt debaattit olivat ensiarvoisen tärkeitä myös sille miksi *Politik als Handlungsbegriff* (Palonen 1985) siirryin tieteenalahistoriasta politiikan käsitteen historiaan. Toisin sanoen 1900-luvun alun Saksassa politiikan käsite alettiin kokea problemaattiseksi, ja sitä koskevan keskustelun ymmärtämiseksi piti lukea valtiosääntö- ja kansainvälisen oikeuden, historian, filosofian, sosiologian, jopa pedagogiikan, maantieteen ja teologian alan lehdissä esitettyjä käsityksiä politiikasta. Näiden lisäksi tuli myös välttämättömäksi ottaa huomioon kulttuuri- ja kirjallisuuslehtiä – muutamat ”ekspressionisteiksi” tai ”aktivisteiksi” identifioituneet literaatit, kuten Kurt Hiller, olivat politiikan innokkaimpia puolustajia. Poliitikkojen puheiden ja kirjoitusten merkitystä käsitteellisinä uudelleen ajattelijoina en tuolloin vielä kunnolla ymmärtänyt.

Tätä näkemystä tieteenalan ja tutkimuskohteen suhteista eivät kaikki kollegat ymmärtäneet tai hyväksyneet. Päinvastoin heille oli olemassa ”politiikan tutkimuksen ongelmia”, mutta minkä tahansa ilmiön poliittisen aspektin tutkimus ei heidän mukaansa kuulunut tutkimusalaan. Muistan keskustelun Tuomo Martikaisen kanssa, joka ei pitänyt omaa bravuurinumeroani,

kadunnimipolitiikkaa (ks. Palonen 1993), politologien tutkimuskohteena. Myöhemmin tämä ero näkyi muun muassa Tuomon ja minun täysin vastakkaisissa arvioissa hakijoista Tampereen yliopiston professorin viran täytöstä v. 2006.

Ajan politiikkaan palatakseni, Ilmarin keskeinen teema erityisesti hänen Karstenia koskevissa kirjoituksissaan on ajan kontrolli, jonka hän jakaa taloudelliseen ja symboliseen, aikamonopoli ja sen murtuminen, kalenteri ja säännöllisyys, joka nojasi taivaankappaleiden liikkeen tuntemukseen, keskusvaltion hallinnan totaalisuus ja sen rajat, vanhojen ja uusien kontrollimuotojen suhde jne (ks. Susiluoto 1977b, 1979). Tässä näkyy hänen systeemiteoreettinen mielenkiintonsa, joka kuitenkin sisältää myös systeemin rajojen ja murtumien käsittelyn.

Tällä voi nähdä yhteyksiä tutkimuksiini siitä, kuinka edustajien aloitteellisuus ja äänioikeuden laajentamiseen liittynyt odotus siitä, että ”meidän” vaalipiirin edustajankin tulee puhua täysistunnossa, olipa hänellä sanottavaa vai ei. Tämä johti 1800-luvun jälkipuoliskon Britanniassa parlamentaarisen ajan niukkuuden lisäämiseen, jota irlantilaisten jarrutuspuheenvuorot radikalisoivat, ja joka uhkasi lamaannuttaa koko parlamentin. Tämän hallitsemiseksi tarvittiin uusia keinoja ei vain puheajan rajoittamiseksi vaan myös parlamentaarisen ajan uusiksi jakoperiaatteiksi sekä kysymysten että edustajien kesken. Oma mielenkiintoni on kuitenkin koskenut ensisijaisesti sitä, kuinka parlamentaarinen politiikka operoi ajalla pelivarana, kuinka parlamentaariset menettelytavat, kuten muutos- ja lykkäysehdotukset sekä työjärjestyspuheenvuorot, sisältävät tilaisuuksia edustajille ajalla politikointiin (ks. Palonen 2014b, 2018). Brittiparlamentin puhemies John Bercowin menettelyt Brexit-debateissa ovat tänä päivänäkin erinomaisia havainnollistuksia ajalla pelaamisesta parlamentarisessa politiikassa, jolle täysin vastakkainen Brexit-referendum on ”kerrasta poikki”-menettelynä.

Toinen aikapoliittinen ulottuvuus Ilmarin tuotannossa koskee menneisyys- tai historiapolitiikkaa, vaikka näitäkään termejä ei käytetty vielä 1970- ja 1980-luvuilla. Tähän sisältyvät sekä hänen väitöskirjansa keskushahmot Anatoli Bogdanov ja Nikolai Buharin, mukaan lukien heidän jälkimaineensa Stalinin jälkeisessä Neuvostoliitossa (Susiluoto 1982b), systeemiteorian klassikoiden, kuten Norbert Wienerin ja Ludwig v. Bertalanffyn, ”humanististen” lähtökohtien korostus niin läntisten (Talcott Parsons, David Easton) kuin neuvostoliittolaisten systeemiteoriaa käyttävien kirjoittajien positivistisia piirteitä vastaan (esim. Susiluoto 1977a). Menneisyyspoliittinen ulottuvuus on mukana myös Ilmarin kirjoituksissa nimipolitiikasta Venäjällä ja Neuvostoliitossa, joka sisältää ironisen etäisyyden kaiken alusta aloittamista ja sankarikulttia kohtaan – esimerkiksi etunimet *Vladlen* ja *Ninel* muistuttivat kannattajiaan koko ikänsä Neuvostoliiton perustajista (Susiluoto 1990, 1993). Ecuadorin presidentin ”Lenin Morenon” etunimi on vielä omana aikanamme elävä muistutus tästä nimi- ja menneisyyspolitiikasta.

Yhteys Ilmarin tutkimusten ja omien intressieni välille nousikin yhteisestä mielenkiinnosta häviäjien historiaan ja sen ymmärtämiseen, että voitolle päässeet näkemykset eivät ole koskaan sellaisena merkittäviä, vaan kontingentin poliittisen kamppailun tuotteita. Tämä oli itselläni lähtökohtana myös politiikan tutkimuksen historiankirjoituksessa 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa, millä alalla jaoin Ilmarin kanssa kritiikin sodanjälkeistä yhdysvaltalaisen empiirisen ”äänestyskäyttäytymisen” ym. tutkimuksen hegemoniaa kohtaan. Itse pyrin tavallaan rehabilitoimaan vanhan saksalaisen tutkimusperinteen, jonka huipentuma Suomessa on Jan-Magnus Janssonin Kelsen-väitöskirja vuodelta 1950. Näistä lähtökohdista minun oli myös helppo päätyä lukemaan ja käyttämään hyväksi Reinhart Koselleckin ja Quentin Skinnerin sekä substantiaalisia että metodologisia kirjoituksia (ks. Palonen 2003b, 2004; 2014a).

Ajan politiikan ja politiikan ajan tutkimus on lopultakin jäänyt suhteellisen harvojen tutkijain mielenkiinnon kohteeksi. Tavallaan strukturalistinen ja post-strukturalistinen perinne, jossa puhutaan pikemminkin tilasta ja paikasta kuin ajasta on pysynyt vahvana. Jyväskylän valtio-opin tutkijaseminaareissa 1990-luvun jälkipuoliskolla tilan ja ajan välinen vastakohta oli keskeinen kiistakysymys oppiaineen professoreiden eli Marxista Foucaultiin siirtyneen Sakari Hännisen ja minun välillä: olin tuolloin siirtynyt Sartresta Weberiin, Skinneriin ja Koselleckiin. Susiluodon ajan kontrolliperspektiivi ikään kuin sijoittui meidän positioittemme väliin.

### *Politiikan kielellisyys*

*The linguistic turn*-iskulause on laajaltikin sävyttänyt suomalaisen politiikan tutkimuksen pelikenttää 1980-luvulta lähtien. Siinä tietysti on ollut erilaisia versiota, strukturalistis-semioottis-tutkintovaatimukset diskurssianalyttiset tilapuhetta vastaan suuntautuvat retoriikan, käsitehistorian ja nimipolitiikan toimija- ja aikapainotteiset konseptiot, joista itse olen innostunut.

Myös politiikan kielellisyyden osalta Ilmari Susiluoto oli asialla muita ennen. Tarkoitan tällä ennen muuta Ilmarin Helsingin laitoksen sarjassa ilmestynyttä 70-sivuista monistetta *Yhteiskunnan ohjaus ja hallinto. Teoreettinen ja terminologinen selvitys venäjän kielen ohjausta ja hallintoa tarkoittavasta "upravljenije"-termistä* (Susiluoto 1977c). Sen johdannossa hän esittää ohjelmallisen näkemyksensä:

Politiikan kielitieteen välttämättömyys havaitaan helposti sellaisessa tapauksessa, jossa kulttuurien väliset eroavuudet ovat suuret (kuten esim. juuri Neuvostoliiton ja Suomen välillä), Tällöin tutkijan tehtävä käännöstyössä ei ole pelkästään oikean termin löytäminen oikealle asialle, vaan myös kulttuurin kokonaisuuden hahmottaminen ja kielen rakenteen tutkiminen. Jollekin asialle ei välttämättä ole lainkaan ilmaisua ja jossakin kielessä se on konstruoitava toisessa kielessä siten, että *merkityssisältö* mahdollisimman tarkasti saavutettaisiin. Mutta merkityssisällön löytämiseksi on tunnettava kielen lisäksi myös kulttuurin ominaispiirteet (mt. II).

"Politiikan kielitiede" oli myös termi, joka oli täysin vieras politologien "ammattikunnan" valtavirralla. Kyse ei Ilmarille todellakaan ollut lingvistiikan tai filologian termien käytöstä "politiikan sektorilla", kuten vaikkapa T.W. Weldonin *The Vocabulary of Politics*-teoksessa (1953). Kysymys oli hänelle pikemminkin siitä, että erilaisissa poliittisissa konteksteissa, joiden erottavana tekijänä toimii "kulttuuri", käsitteitä ei voi noin vain kääntää kielestä toiseen. Venäjistä Suomeen kääntämisen olennainen kulttuurinen vaikeus koskee sekä historiaa että poliittisten regiimien eroja. Susiluoto tarkastelee *upravljenije*-käsitettä kolmella tasolla "venäjän kielen ilmaisuna, keskeisenä marxismi-leninismien terminä, kybernetiikan ja systeemiteorian terminä" (Susiluoto 1977c, 8).

Kun minusta tuli 1980-luvun alussa politiikan käsitteen historioitsija, olennainen pointti oli myös polemiikki käännöksiä kohtaan. Yhdeksi polemiikin kohteeksi nousi J.V. Lehtosen v. 1918 käännös Jean-Jacques Rousseauin *Du contrat social*-teoksesta, nimenomaan ranskan *politique*-sanaston lähes täydellinen häviäminen suomennoksesta (ks. Palonen 1987). Myöhemmin olen käsitellyt kääntämistä itsessään poliittisena tekona (Palonen 2003c),

Susiluodon kirjoituksen taustalla oli sosiaaliantropologian apulaisprofessori Arne Runebergin tutkimus Tönniesin *Gemeinschaft*- ja *Gesellschaft*- termeistä, *On the (Un)translability of Some of Ferdinand Tönnies's Principal Sociological Ideas* (1970). Ilmari seuraa Runebergin "hermeneuttista" metodologiaa, "analysis by translation", jolloin hän – vastoin strukturalisteja – katsoo: "Kieli kantaa mukanaan historiaansa ja kielestä voi tulla yhtä hyvin vapauttaja kuin vankila" (Susiluoto 1977c, 5). Tällä teesillä hän tavallaan puhuu jo "käsitehistoriallisen" tutkimusotteen puolesta, vaikka hän ei koskaan tainnut perehtyä esimerkiksi *Geschichtliche Grundbegriffe*-teossarjaan (1972-1997), Reinhart Koselleckin ohjelmallisiin kirjoituksiin (esim. 1979), ei

myöskään Quentin Skinnerin *The Foundations of Modern Political Thought*in (1978) tai metodologisiin kirjoituksiin (ks. esim. Tully toim. 1988). Kääntämisen eroja ruotsin- ja suomen kielten välillä käsiteltiin myöhemmin näiden tutkimussuuntausten innostamassa *Käsitteet liikkeessä-teoksessa* (Hyvärinen ym. 2003), jossa erityisesti Pauli Kettunen ”Yhteiskunta”-artikkelissa analysoi eroja ruotsin *samhället*- ja suomen *yhteiskunta*-käsitteiden välillä.

Joka tapauksessa Susiluodon *Upravlenijetä* voi tänään hyvinkin lukea käsitehistoriallisena tutkimuksena. Hän aloittaa muutamilla oman ajan neuvostoliittolaisilla ohjelmateoksilla, kuten V.G. Afanasjevin teoksella vuodelta 1969, sen englanninnoksessa esiintyvillä monilla termeillä, kun taas suomennos tyytyy kahteen ilmaukseen, *hallintoon* ja *ohjaukseen*. Sen jälkeen hän siirtyy tarkastelemaan kielihistoriaa, erityisesti *prav*-verbin erilaisia tulkintoja (Susiluoto 1977c, 12-29). Ehkä tärkein osuus julkaisussa liittyy lukuun ”ohjaus ja historia”, jossa käsitteen käyttötavat suhteutetaan Neuvostoliiton historian kontekstiin, lähtien vallankumousvuoden – anarkisteilta omaksutusta – *samoupravlenije*-termistä, joka siis viittaa itsemääräämiseen ja jota Lenin käyttää siis v. 1917 kirjoittamassaan *Valtio ja vallankumous*-kirjassaan, jossa hän kuitenkin jo myöntää itseohjauksen utooppisuuden. Tämän jälkeen Ilmari käsittelee – tiivistäen sanoen – NEP-vaiheen, Stalinin ja post-stalinilaisen vaiheen sanastoa, missä kontekstissa kybeneettinen kieli pyritään yhdistämään marxismi-leninismiin (mt. 30-51). Tämän jälkeen hän vielä esittää käsitteellisiä kytkeitä ohjauksen suhteesta suunnitteluun, tuotantoon, politiikkaan ja päättää kirjoituksensa kuvioon ”kokonaisvaltaisesta esityksestä” (mt. 52-60).

Minun kannaltani kiinnostavinta on se mitä Ilmari tässä yhteydessä kirjoittaa politiikasta. Hän referoi neuvostoliittolaista näkemystä politiikasta historiallisena kategoriana, joka katoaa ”historian näyttämöltä siinä vaiheessa kuin valtion ja kansalaisyhteiskunnan yhteen sulautuminen edellyttää” (mt. 55-56). Tätä hegeliläistä puhetta, jossa politiikka näyttäytyy erillisenä sektorina, vastaan Susiluoto korostaa kuitenkin: ”Yhteiskunnan poliittisen aspektin selvittämiseksi on tutkittava kaikkia ohjausta käsitteleviä tieteitä taloustieteistä kybernetikkaan” (mt. 56). Tässä argumentissa on siis mukana jo 1970-luvun politologisessa keskustelussa vahvasti mukana ollut, mm. antropologi Georges Balandierin (1967) korostama, vastakohta politiikan sektori- ja aspektiteorioiden välillä, johon myös itse nojaudun ensimmäisessä käsitteellisessä spekulatiiossani politikasta toimintana (Palonen 1979). Mutta samaan tapaan kuin politiikan tutkimuksen eastonilaisessa *mainstreamissa* (Suomessa esimerkiksi Jaakko Nousiaisen *Suomen poliittinen järjestelmä*-teoksessa) Ilmarillekin politiikka on ”yhteiskunnan” alakategoria.

Luettuani Berliinissä kesällä 1981 Hannah Arendtin *Vita activa*-teoksena (1958/60) siirryin itse, kuten tapaan sanoa, ”yhteiskunnanvastaisiin voimiin”. Tämän minimitulkinta on se että, asetin ”yhteiskunta”-nimisen kollektiivikäsitteen (Weberin 1904, 210-212 esittämän kritiikin mielessä) Occamin partaveitsen alle, toisin sanoen käsitteeksi, jota ilmankin olen niistä ajoista alkaen tullut toimeen. Vahvemmassa mielessä ymmärrän ”yhteiskunnallisen” ja ”poliittisen” ajattelutavan toistensa kilpailijoiksi, ja tässä suhteessa olen yksipuolisesti kiinnostunut ”poliittisesti ajattelemisesta”. Toisin sanoen minulle kiinnostavaa on vain ilmiöiden ”poliittinen aspekti”, sen esiin lukeminen ja analysointi mistä tahansa teemasta – tässä kirjoituksessa olen lyhyesti viitannut jalkapalloon ja kadunnimiin. Mitä muita aspektinimiä käytetään, sillä on omille kirjoituksilleni mielenkiintoa vain sikäli kun tutkittavat toimijat käyttävät näitä nimiä.

*”Kieli ja politiikka” agendalle*

Kesäkuun lopulla 1981 Ilkka Heiskasen johtama Valtiotieteellinen yhdistys sekä Jyväskylän laitos järjestivät seminaarin otsikolla ”Kieli ja politiikka”, jonka useita puheenvuoroja julkaistiin *Politiikka*-lehden erikoisnumerona (2-1982). Seminaarin organisoinnista ja alustajien värväämisestä

huolehdimme Ilmari ja minä. Meidän esityksemme jaettiin seminaarin osanottajille ja julkaistiin revisoituna tuossa *Politiikan* numerossa. Ilkka Heiskanen kirjoitti tärkeän ohjelmallisen artikkelinsa ”Tiedon politiikasta, kielestä ja politiikasta” (1982). Katsausosastossa kirjoittavat aiheesta Esa Itkonen, Matti Sovijärvi, Matti Wiberg ja Jarmo Eronen.

Oma kirjoitukseni ”Politiikan tutkimuksesta kielitieteenä” (Palonen 1982) herättää kysymyksen ”olenko minä tällaista kirjoittanut”. Tuossa artikkelissa kehitellen ajatusta politiikan tutkimuksesta ”tekstihermeneuttisena tieteenä”, sen suhdetta muihin tieteenaloihin antropologiasta ja arkeologiasta teologiaan ja juridiikkaan, filologiaan ja historian tutkimukseen, kuitenkin tavoilla, joista ei jäänyt juuri mitään käteen myöhempään tutkimuksiini. Retoriikkaa en vielä tuntenut ja politiikan käsitteen historiaankin viittaa vain lyhyesti, vaikka muutama päivä seminaarin jälkeen suuntasin Berliiniin tutkimaan sitä. Myös *Politik als Handlungsbegriff* (Palonen 1985) on tutkimusasetelmaltaan vielä suhteellisen amatöörimäistä käsittehistoriaa, vaikka siihen saksalaiset kollegat edelleen viittaavatkin.

Ilmarin ”Kieli ja valta” on selvästi professionaalisempi teksti, jolla on selkeä fokus hänen omissa tutkimusintresseissään. Se alkaa jälleen polemiikilla yhteiskuntatieteiden käytäntöjä vastaan:

Sekä logiikka että kielioppi kuvaavat, tosin eri perspektiiveistä, yhteiskuntatieteen ’esineistymistä’. Tutkimuksen ...tuloksista on tullut ikään kuin ”yhteiskuntakappaleiden” pituuksien, painojen ja tilavuuksien luetteloita. Luonnollisesta kielestä on tullut ”epäongelma”. Mutta ongelman häviäminen tutkijan tietoisuudesta ei välttämättä merkitse sitä, että itse ongelma olisi hävinnyt. Ajattelun ja luonnollisen kielen välinen yhteys on ehkä filosofisessa mielessä problemaattinen. Silti on ilmeistä, että yhteiskuntatieteilijät hahmottavat ongelmansa juuri luonnollisella kielellä ja mieltävät logiikkankin luonnollisen kielen kautta. Juuri tästä syystä kieltä on tärkeää tutkia: se ei ole avain pelkästään yhteiskuntatieteeseen vaan myös sen tutkimuskohteeseen (Susiluoto 1982a, 139).

Tämä on jälleen monessa mielessä merkittävä kommentti, ainakin suhteutettuna aikaan, jolloin se on kirjoitettu. Ilmari identifioi toisen ”epäongelman” luonnollisesta kielestä, jota vastaan hän asettaa ”tiedemurteen sisällöttömät lainalaisuudet” (ma. 138). Puhe ”esineistymisestä” sekä ”yhteiskuntakappaleiden” mittaamisesta ja punnitsemisesta ei koske vaan 1970-luvulle tyypillistä ”behavioraalista” tutkimusta. Päinvastoin, sitä näkee edelleenkin monissa tutkimuksissa ja tutkimussuunnitelmissa, jotka ottavat keskeiset käsitteet tunnettuina ja kiistattomina sekä kysymyksenasettelut valmiiksi annettuina ja siirtyvät nopeasti tekniikkoihin ja mittaamiseen. ”What is the point”-kysymys, jonka R.G. Collingwood esitti aikalaisfilosofialle v. 1936 julkaistussa *An Autobiography*-teoksessa, jää kysymättä sentyyppisissä tutkimuksissa, joita Ilmari kutsui esineistyneiksi. Käsittehistorian tutkimusteni nojalla katson myös, että kyselytutkimuksilla – kuten kysymyksellä ”Oletteko kiinnostunut politiikasta” – ei saada muita kuin mielivaltaisia tuloksia, minkä vuoksi boikotoin niitä.

Ehkä tärkein ajatus sitaatissa Ilmarilta on kuitenkin se, että kieli ei ole vain tapa esittää tutkimusta, vaan sisältyy tutkimuskohteeseen ihmistieteissä (termistä ks. Juntunen ja Mehtonen 1977). Toisin sanoen ”politiikka” ei ole mikään kielestä riippumaton ilmiö, ”verbalistista askartelua”, kuten valtio-opin professori Jussi Teljo virkaanastujaisluennossaan (1950) tunnetusti muotoili. Sen ymmärtääkseen, että politiikassa ”sanat ovat tekoja” ei tarvita Wittgensteinia tai muita filosofeja, vaan alkeellista poliittisen käytäntöjen tuntemista – parlamentissa, vaaleissa, diplomaattisissa neuvotteluissa, lehtikirjoituksissa jne. ”Die heutige Politik wird nun einmal in hervorragendem Maße in der Öffentlichkeit mit den Mitteln des gesprochenen oder geschriebenen Wortes geführt” kirjoitti Max Weber *Politik als Beruf* (1919 [1994], 53). Kun se mitä poliitikko sanoo, usein poikkeaa siitä mitä hän tällä sanomalla tekee, ei tarkoita sitä, että ”sanoista” ei tarvitsisi välittää, vaan niiden muotoilu, käyttötapa ja konteksti antavat vahvoja vihjeitä niiden poliittisen merkityksen analyysille.

Ilmari viittaa artikkelissaan Benjamin Lee Whorfin tunnettuun kielirelativismiin, mutta ymmärrän hänen artikkelinsa pikemminkin esimerkkinä siitä miten kielen, maailman ja toiminnan suhteet voidaan nähdä problemaattisiksi. Jako ”luonnolliseen” ja ”keinotekoiseen” kieleen on Ilmarin artikkelin keskeinen periaate. Hänen teesinsä mukaan luonnollinen kieli on ”elävä” ja keinotekoiset kielet – hän mainitsee esimerkkinä ALGOL-tietokonekielen – ovat ”kuolleita” (ma. 140-141).

Tässä vaiheessa pikemminkin Ilmari kuin minä on poliittisen käsitehistorian tutkija, mikä käy ilmi tästä julistuksesta. ”Politiikan tutkijan erityisen mielenkiinnon kohteena tulisi tällöin olla politiikkaan ja valtioon liittyvien käsitteiden luonne ja levinneisyys eri kielissä” (ma. 139). Tämä näkemys vastaa sitä lähtökohtaa, josta eri maiden käsitehistorian projektien tutkijoita kokoontui Henrik Steniuksen johtamaan Lontoon Suomi-instituuttiin kesäkuussa 1998. Siellä perustimme tutkijaverkoston, joka nykyisin tunnetaan nimellä ”History of Concepts Group” ja joka järjestää vuosittaisen konferenssin ja muita tapahtumia.

Ilmarin artikkelin tapaustutkimus koskee marxismin käsitehistoriaa, teemaa, johon hän palaa myöhemmin kirjoittaessaan neuvostoliittolaisen poliittisen kielen ”deritualisoitumisesta” *perestroikan* vaiheessa (Susiluoto 1990). *Politiikan* artikkelissa lähtökohta on kääntämisen ja vallan suhteet, jotka näyttävät muun muassa hallitsevien ja hallittujen tai keskusten ja periferioiden välisissä suhteissa (Susiluoto 1982a, 142-143), siis teema, joka oli keskeinen *Käsitteet liikkeessä*-teoksen kirjoituksissa. Marxismin käsitehistoria ei Ilmarille näyttäyty vain ajatusten siirtymisenä kielestä toiseen, vaan valtasuhteita ja kääntämistä sanan laajemmassa merkityksessä voidaan lukea esiin myös yhdessä kielessä (tätä ajatusta kehittelen Palonen 2003a:ssa). Ilmarin mukaan marxismin kääntämistä tavallaan helpotti se, että marxilainen kieli oli ”saksalaisen, venäläisen tai kiinalaisen *sivistyneistön* kieltä” (ma. 145).

Artikkelin keskeinen teesi on kuitenkin, että tämä ei riittänyt poliittisesti merkittävän käännöksen aikaansaamiseksi, vaan lisäksi tarvittiin toisenlaista käännöstä: ”Saavuttaakseen työtätekevät massat marxilaisten filosofien ja poliitikkojen on täytynyt tehdä vielä yksi kielenkäännös. Tästä ovat esimerkkinä Maon ‘Punainen kirja’ ja Stalinin ‘Dialektisesta ja historiallisesta materialismista’” (ma. 145). Tältä kannalta Ilmari tarkasteleekin artikkelissaan Leninin ja Stalinin poliittisen kielen eroja. Stalinin ”ansiona” hän näkee sen, että ”[m]arxismista tuli analyysimenetelmän sijaan puhetapa” (ma. 149), joka sisäistettiin Neuvostoliitossa. Mielenkiintoinen on myös huomio siitä, kuinka Neuvostoliiton johtajana georgialainen Stalin nojautui monikieliseen tukija- ja avustajajoukkoon: ”Näitä henkilöitä olivat mm. *suomalainen* Kuusinen, *armenialainen* Mikojan, *ukrainalainen* Hrus<sup>h</sup>cev, *unkarilainen* Varga, *puolalainen* Radek jne.” (ma. 150).

Tämä provosoi kysymään, mitä *Kominternistä* olisi voinutkaan tulla, jos se olisi noudattanut aitoa ”proletaarista internationalismia”, toiminut eräänlaisena esimerkkillisenä ylikansallisena puolueena, jota ei olisi alistettu Neuvostoliiton tai ”maailmanvallankumouksen” palvelukseen. Kannattaisiko Euroopan unionissa toimivien puolueiden perehtyä tarkemmin Kominternin varhaisvaiheeseen yhtenä esimerkkinä aikakauden ylivaltiollisista tendensseistä, joka on rinnastettavissa esimerkiksi Maailman parlamenttien liittoon IPU:uun.

Ilmari päättää artikkelinsa ”kulttuurirelativismiin” ohjelmaan, siteeraten Arne Runebergin ”poliittista lingvistiikkaa” ja Edward Westermarckin vaatimusta ”tietoisesta vieraannuttamisesta” (ma. 152). Toisista lähtökohdista sanon samaa, kun kirjoitin *Käsitteet liikkeessä*-teoksen päätösartikkelissa pari vuosikymmentä myöhemmin: ”Teoksen lähtökohta on ollut periaate, jonka mukaan kirjoittajat käsittelevät Suomea *ulkomaana, joka kuitenkin on heille tuttu*” (Palonen 2003a, 569). Tämä näkökulma voidaan ilmaista myös Bertolt Brechtiltä lainatulla *Verfremdungseffekt-*



käsitteellä, jonka Reinhart Koselleck näkee esikuvallisena operaationa *Geschichtliche Grundbegriffe*-teossarjassa seurattavaksi (Koselleck 1972, xix).

### *Profili politiikan tutkijana*

Talvella 2019 kuollut professori Ilkka Heiskanen toimi mentorina koko joukolle suomalaisia politiikan tutkijoita, Ilmari ja minä mukaan lukien (ks. Ahonen, Hänninen ja Palonen toim. 2010). Ilkan kirjoituksille oli tunnusomaista kysymyksenasettelu ja tyyli, jota ei voinut jäljitellä. Samaa voi sanoa Ilmarista. Jo hänen suullisen esityksen performanssinsa oli omaa luokkaansa, ja siteeratut esimerkit viittaavat siihen, että Ilmari oli myös akateemisena poleemikkona virtuoosimainen.

Näihin kahteen edesmenneeseen kolleegaan verrattuna koen itseni viileän ja oppineen akateemisuuden ylläpitäjäksi, joka pitkään aikaan ei ole viitsinyt polemisoida ketään vastaan. Myöskään omista oppilaistani tai muista nuoremmista kollegoista ei ole tullut Ilmarin kaltaisia armoitettuja poleemikkoja, jotka säännöllisesti kiistelisivät tieteenalalla edelleen sitkeästi jylläävää tutkimuskohteen ”esineistävää” suuntausta vastaan. Meidän käytännöksemme on muodostunut pikemminkin suvereenisti ignoroida nuo kollegat – samalla tavalla kun he ignoroivat meidät.

Ulkoministeriö sai VTT Ilmari Susiluodosta poikkeuksellisen pätevän ja omapäisen Neuvostoliitto- ja Venäjä-analyytikon. Tästä todistavat myös hänen suomenkieliset kirjansa post-kommunistisesta Venäjästä, jotka poikkeavat akateemisista referee-julkaisujen genrestä, mutta jotka silti ovat sekä riemastuttava lukukokemus että hyvin ymmärrettävissä suhteessa siihen akateemisen tutkimuksen agendaan, jonka lähtökohtia olen lyhyesti analysoinut. Näen suomalaisen politiikan tutkimuksen kannalta suurena vahinkona, että Ilmaria ei saatu takaisin yliopistolle ja toteuttamaan hänen politiikan ajan ja kielen analyysin tutkimusohjelmaansa.

### *Kirjallisuushuettelo*

- Ahonen, Pertti, Sakari Hänninen ja Kari Palonen (toim) 2010, *Fortunæ rota volvitur. Festschrift to Ilkka Heiskanen*, Helsinki: The Finnish Political Science Association
- Arendt, Hannah 1958/60 [1981]. *Vita activa*. München: Piper.
- Balandier, Georges 1967. *Anthropologie politique*. Paris: PUF.
- Collingwood, R.G. 1936 [1978]. *An Autobiography*, Oxford: Clarendon Press,
- Galtung, Johan 1974. Science as Invariance-seeking and Invariance-breaking Activity. *Sociologisk forskning* 1-2, 64-85.
- Heiskanen, Ilkka 1982. Tiedon politiikasta, kielestä ja politiikasta. *Politiikka* 24, 102-120.
- Hyvärinen, Matti, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen ja Henrik Stenius (toim) 2003. *Käsitteet liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Jansson, Jan-Magnus 1950. *Hans Kelsens statsteori mot bakgrunden av hans rättsfilosofiska uppfattning*. Helsingfors: Societas Scientiarum Fennica.
- Juntunen, Matti ja Lauri Mehtonen 1977. Ihmistieteiden filosofiset perusteet. Jyväskylä: Gummerus.
- Koselleck, Reinhart 1972. Einleitung. Teoksessa *Geschichtliche Grundbegriffe*, Bd. I. Stuttgart: Klett, xiii-xxvii.
- Koselleck, Reinhart 1979. *Vergangene Zukunft*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Kurunmäki, Jussi 2000. *Representation, Nation and Time. The political rhetoric of the 1866 parliamentary reform in Sweden*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.
- Lindroos, Kia 1998. *Now-Time and Image-Space. Temporalization of politics in Walter Benjamin's philosophy of history and art*. Väitöskirja. Jyväskylä: SoPhi.
- Lindroos, Kia ja Kari Palonen (toim) 2000. *Politiikan aikakirja*. Tampere: Vastapaino.

- Palonen, Kari 1979. *Mitä politiikka on? Luonnos politiikan tutkimuksen perusteiksi*. Julkaisuja/ Jyväskylän yliopisto, Valtio-opin laitos; 36.
- Palonen, Kari 1980. *Politiikan ja valtion käsitteiden kriiseistä suomalaisen valtio-opin historiassa*. Julkaisuja/ Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos 39.
- Palonen, Kari 1982. *Politiikan tutkimuksesta kielitieteenä*. *Politiikka* 24, 121-137
- Palonen, Kari 1985. *Politik als Handlungsbegriff. Horizontwandel des Politikbegriffs in Deutschland 1890-1933*. Helsinki : Societas Scientiarum Fennica, 1985.
- Palonen, Kari 1987. Kääntämisen politiikka ja 'politiikan' kääntäminen. *Teoksessa Väärää puhetta – fragmentteja politiikan kielitieteestä. Paradoksi VII (1987)*, 25 - 40.
- Palonen, Kari 1993. Reading the Street Names Politically. Teoksessa Kari Palonen ja Tuija Parvikko (toim), *Reading the Political*. Helsinki: The Finnish Political Science Association, 103-121.
- Palonen, Kari 2003a. Eurooppalaiset käsitteet suomalaisissa pelitiloissa. Teoksessa Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen ja Henrik Stenius (toim). *Käsitteet liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Palonen, Kari 2003b. *Quentin Skinner. History, Politics, Rhetoric*. Cambridge: Polity
- Palonen, Kari 2003c. Translation, Politics and Conceptual Change. *Finnish Yearbook of Political Thought* 7, 15-35.
- Palonen, Kari 2004. *Die Entzauberung der Begriffe. Das Umschreiben der politischen Begriffe bei Quentin Skinner und Reinhart Koselleck*. Münster: LIT.
- Palonen, Kari 2014a. *Politics and Conceptual Histories. Rhetorical and Temporal Perspectives*. Baden-Baden: Nomos.
- Palonen, Kari 2014b. *The Politics of Parliamentary Procedure. The formation of the Westminster procedure as a parliamentary ideal type*. Leverkusen: Budrich.
- Palonen, Kari 2018. *Parliamentary Thinking. Procedure, rhetoric and time*. London: PalgraveMacmillan.
- Skinner, Quentin 1978. *The Foundations of Modern Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Susiluoto, Ilmari 1976. Political Consequences of Cultural and Economic Control of Time; Re-examination of 'A Totalitarian State of the Past'. Teoksessa Ilkka Heiskanen ja Ilmari Susiluoto, *On the Political, Economic and Cultural Concept of Time*. Helsingin yliopiston Yleisen valtio-opin laitoksen tutkimuksia, Series A, 42/1976, 51-86.
- Susiluoto, Ilmari 1977a. Kybernetiikka ja dialektiikka. *Paradoksi* 3/77, 162-184.
- Susiluoto, Ilmari 1977b. Valtion synty ja ajan kontrolli, Teoksessa Matti Niemi (toim.) *Yhdeksännet Politiikan tutkimuksen päivät Helsingissä 8.-9.1 1977. Esitelmät ja raportit*. Helsingin yliopiston Yleisen valtio-opin laitoksen tutkimuksia, Oeries A, 45/1977,
- Susiluoto, Ilmari 1977c. *Yhteiskunnan ohjaus ja hallinto. Teoreettinen ja terminologinen selvitys venäjän kielen ohjausta ja hallintoa tarkoittavasta upravlenije-termistä*. Helsingin yliopiston Yleisen valtio-opin laitoksen tutkimuksia, Series C, 2/1977.
- Susiluoto, Ilmari 1979. Cybernetics and Systems Theory as Instruments of Political Control. Teoksessa *Control, Freedom and Responsibility of Political Scientists*. Julkaisuja/ Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos 37, 18-35.
- Susiluoto, Ilmari 1982a. Kieli ja valta. *Politiikka* 24, 138-154.
- Susiluoto, Ilmari 1982b. *The Origins and Development of the Systems Theory in the Soviet Union* (väitöskirja). Helsinki.
- Susiluoto, Ilmari 1990. Deritualization of Political Language; The Case of the Soviet Union. Teoksessa Sakari Hänninen ja Kari Palonen (toim), *Texts, Contexts, Concepts. Studies on politics and power in the language*. Helsinki: The Finnish Political Science Association, 69-80.
- Susiluoto, Ilmari 1993. Nimikulttuurista Neuvostoliitossa ja Venäjällä, Teoksessa Heino Nyssönen toim. *Nimet poliittisessa retoriikassa*. Julkaisuja/ Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos 66.

Teljo, Jussi 1950. Valtio-opin tehtävät ja menetelmät. *Suomalainen Suomi* 1950-1, 14-18.

Tully, James (ed) 1988, *Meaning and Context. Quentin Skinner and his critics*. Cambridge: Polity.

Weber, Max 1904 [1973]. Die "Objektivität" sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis. Teoksessa Johannes Winckelmann toim. *Gesammelte Autsätze zur Wissensschaftslehre*. Tübingen: Mohr 146-214.

Weldon, T.W. 1953. *The Vocabulary of Politics*. London.